

Dobrodošao / la u avanturu kroz
prirodu Kanjona Cijevne!

Uči, istražuj i voli!

Autorka: Milica Kandić,
Parkovi Dinarida – Mreža zaštićenih područja Dinarida

Dizajn i štampa: Golbi štamparija

Tiraž: 50 komada

Prevod na albanski jezik
Anton Pllumaj

Mrežu Parkova Dinarida čini 105 zaštićenih područja iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Kosova*, Sjeverne Makedonije, Slovenije i Srbije. Članovi Parkova Dinarida su takođe i fizička lica, ljubitelji prirode i prijatelji mreže od njenog osnivanja. Službena asocijacija "Parkovi Dinarida – mreža zaštićenih područja Dinarida" osnovana je u Podgorici krajem 2014. godine, a sjedište mreže je u Podgorici.

** Imenovanje je bez predrasuda na poziciju ili status te u skladu s UNSCR 1244/99 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova*

Ova brošura vodi te kroz Kanjon Cijevne – područje koje je proglašeno zaštićenim kako bi se očuvali njegovi prirodni procesi, biljni i životinjski svijet.

Zaštićena područja su posebna mjesta gdje priroda ima veliku vrijednost. Ona se štite zato što u njima žive rijetke i ugrožene vrste, ali i zato što nam pomažu da bolje razumijemo kako priroda funkcioniše.

U kanjonu Cijevne možeš naučiti kako nastaju stijene i pećine, koje biljke rastu na različitim stranama kanjona, kako rijeka oblikuje prostor i koje životinje tu pronalaze svoj dom.

Ovdje ćeš otkriti i zašto je važno očuvati prirodu – jer svaka biljka i svaka životinja imaju svoju ulogu u prirodnoj ravnoteži.

Dok čitaš, razmišljaj kao pravi istraživač:
posmatraj, postavljaš pitanja i pokušaj da razumiješ prirodu oko sebe.

**Spreman/na za avanturu?
 Hajde da krenemo!**

Zašto je Kanjon Cijevne zaštićen?

**Da li si znao/la da je kanjon Cijevne zaštićeno područje?
Da li si se ikada zapitao/la zašto se neka mjesta posebno čuvaju?
Šta je to toliko vrijedno u njima?**

Kanjon Cijevne nalazi se u opštini Tuzi i jedno je od zaštićenih prirodnih bogatstava u Crnoj Gori. Zbog svoje posebnosti proglašen je zaštićenim područjem 2017. godine.

Ovo mjesto nije važno samo za našu zemlju, već i za cijeli svijet! Kanjon Cijevne nalazi se na takozvanoj listi Ključnih biodiverzitetskih područja (Key Biodiversity Areas), što znači „važna područja za živi svijet“. To su mjesta na planeti gdje žive posebno rijetke ili ugrožene biljke i životinje.

Zamisli Ključna biodiverzitetska područja kao mapu najvažnijih prirodnih mjesta na svijetu koja treba posebno čuvati. Kada se neko područje nađe na toj listi, to znači da je ono pravo blago prirode!

Zaštićena područja su mjesta gdje živi mnogo različitih biljaka i životinja. To su dijelovi prirode koji su toliko vrijedni i posebni da ljudi odluče da ih čuvaju. U tim područjima žive rijetke biljke i životinje, nalaze se neobični pejzaži ili važni prirodni procesi koji se ne smiju uništiti. Takav je i kanjon Cijevne – pravi mali svijet prirode!

Ali zašto su kanjoni toliko važni?

Zamisli vrijeme kada je na Zemlji bilo mnogo hladnije nego danas – to se zove ledeno doba. Tada su ogromni dijelovi planete bili prekriveni ledom i mnoge biljke i životinje nisu mogle da prežive. Međutim, duboki kanjoni, kao što je kanjon Cijevne, pružali su zaklon.

U tim zaklonjenim i toplijim mjestima neke vrste su uspjele da opstanu i sačuvaju se sve do danas. Zato danas u kanjonima možemo pronaći rijetke i posebne biljke i životinje koje ne žive nigdje drugo.

Ko to živi u Kanjonu Cijevne?

Kanjon Cijevne odlikuje izuzetno visoka stopa endemizma.

Ali šta su endemi?

Endemi su biljke i životinje koje žive samo na jednom mjestu na svijetu – i nigdje više! Kada neka vrsta živi baš na jako malom prostoru, na primjer samo u jednom kanjonu, tada je zovemo stenoendem.

Postoje i vrste koje žive samo na širem području, kao što je Balkansko poluostrvo – njih zovemo balkanski endemi.

Zato je kanjon Cijevne poseban – jer u njemu žive rijetke vrste koje imaju svoj dom upravo tu! Zamisli da postoji neka biljka ili životinja koja ima svoj dom samo u ovom kanjonu. Ako nestane odatle, nestala bi zauvijek! Isto tako postoje biljke koje žive samo na Balkanskom poluostrvu i nigdje više na svijetu. Zato su ove vrste jako važne i moramo ih pažljivo čuvati.

Hajde sada da upoznamo neke od njih:

***Pinguicula hirtiflora* – biljka mesožderka**

Mala, zanimljiva biljka koja „hvata“ sitne insekte pomoću ljepljivih listova. Tako dolazi do hrane koja joj je potrebna za rast!

Ramonda serbica

Poznata kao „feniks biljka“ jer može da se potpuno osuši i izgleda kao da je mrtva, a onda ponovo oživi kada dobije vodu! Ta njena posebna sposobnost zove se pikilohidrija. Kada nema vode, ona se „uspava“ i sačuva svoju energiju.

Čim ponovo padne kiša ili dobije vlagu, njeni listovi se polako otvore i ona nastavlja da živi kao da se ništa nije desilo! To joj pomaže da preživi u suvim i kamenitim mjestima, kao što su stijene kanjona.

***Edraianthus tenuifolius* (uskolinski zvončac)**

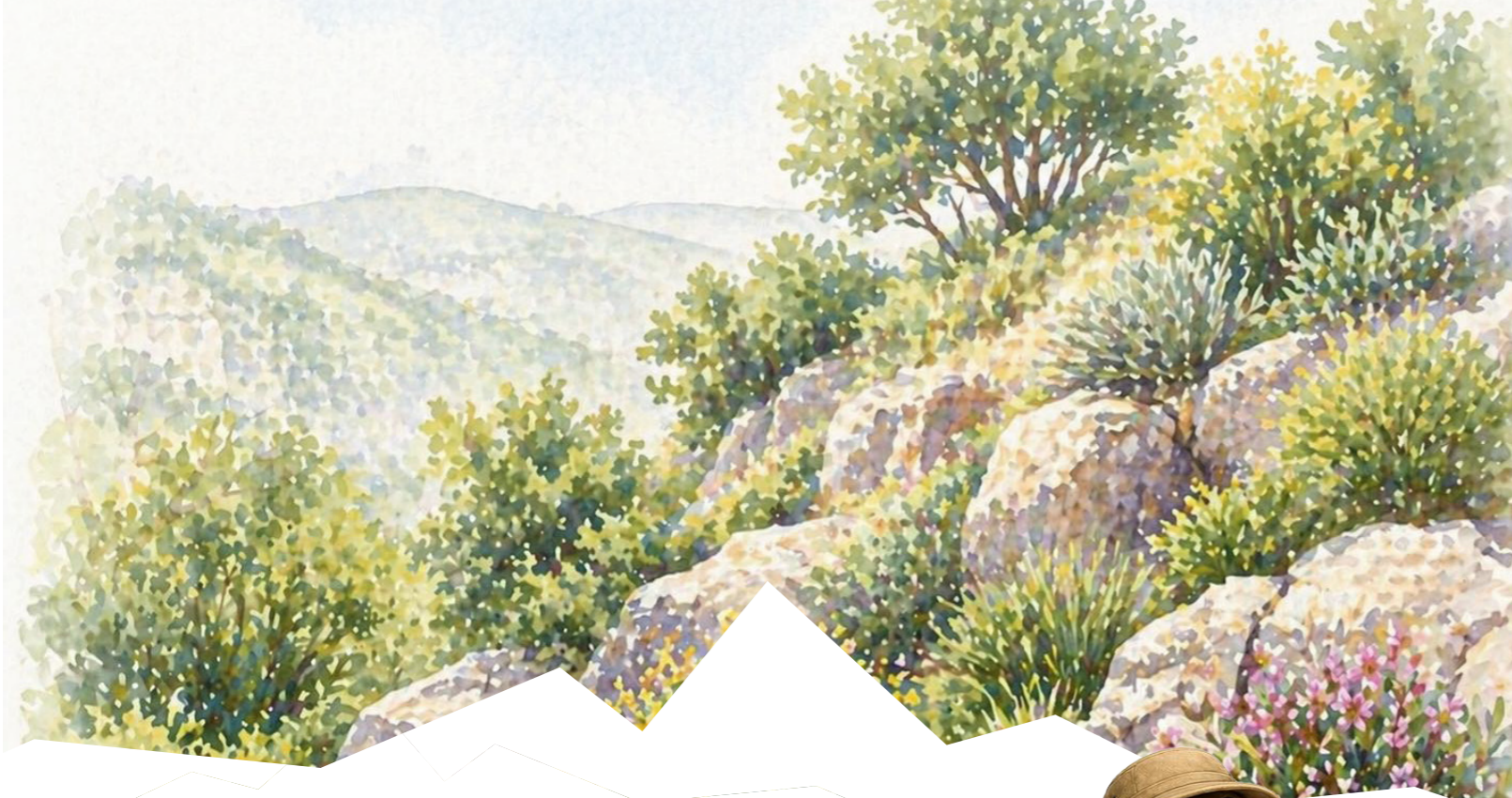
Nježna biljka sa lijepim ljubičastim cvjetovima u obliku zvona. Raste na stijenama i voli sunčana mjesta.

***Pinus heldreichii* – munika**

Može da raste na golim stijenama gdje skoro nijedna druga biljka ne može da opstane. Njena posebnost je što može da živi jako dugo – neke munike stare su i preko 1.000 godina! Ima veoma snažno korijenje koje se „hvata“ za stijene i pomaže joj da izdrži jake vjetrove.

Autor ©Crnogorsko društvo ekologa

Vegetacija Kanjona Cijevne

Kada posmatramo Kanjon Cijevne kroz biljke koje u njemu rastu, možemo mnogo saznati o prirodi tog mjesta.

Zanimljivo je da se dvije strane kanjona Cijevne dosta razlikuju!

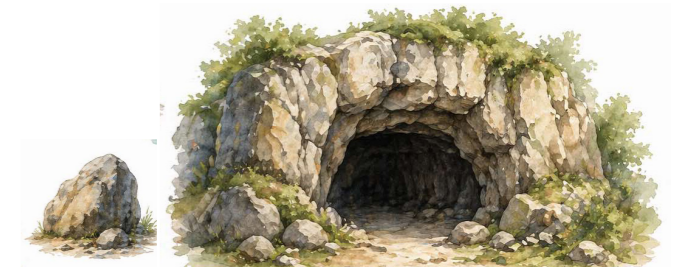
Na jednoj strani dominira crnika – zimzeleni hrast koji je tipičan za topla, mediteranska područja. Ovaj hrast je nekada bio mnogo rasprostranjen, ali je danas rjeđi jer se u prošlosti koristio, na primjer, za izgradnju brodova. Zato je posebno važno što je u kanjonu Cijevne sačuvana njegova lijepa i zdrava šuma.

Na drugoj strani kanjona raste drugačija vegetacija. Tu dominira bjelograbić (*Carpinus orientalis*), biljka koja dobro podnosi suve i kamenite terene. Iznad njega možemo pronaći i makedonski hrast (*Quercus trojana*), koji dodatno obogaćuje biljni svijet kanjona.

Prisustvo ovih biljaka nam otkriva kakva klima vlada u Kanjon Cijevne. Na jednoj strani kanjona osjeća se uticaj toplog Mediterana – to možemo prepoznati po crniki, koja voli sunce i blage zime. Na drugoj strani, gdje raste bjelograbić, vidi se uticaj kontinentalne klime, sa nešto hladnijim zimama i drugačijim uslovima. Zato možemo reći da je kanjon Cijevne posebno mjesto gdje se susreću dvije klime – mediteranska i planinska, uticaj Prokletija.

Stijene, pećine

Kada pogledamo Kanjon Cijevne, vidimo visoke stijene koje izgledaju veoma stare – i zaista jesu!

Ove stijene nastale su prije mnogo, mnogo miliona godina, još u vrijeme kada su Zemljom hodali dinosauri. Naučnici to vrijeme zovu mezozoik i kenozoik.

Stijene u kanjonu su veoma čvrste i jake. Najviše ih ima iz perioda trijasa, jure i krede. Upravo zahvaljujući tim snažnim stijenama rijeka Cijevna je kroz dugo vrijeme uspjela da „izreže“ dubok i strm kanjon kakav danas vidimo. Ali ove stijene kriju još jednu tajnu...

Voda ih može polako oblikovati! Tokom hiljada i miliona godina, kiša i rijeka stvarale su pukotine, pećine i razne zanimljive oblike. Taj proces zove se karstifikacija, a takav teren nazivamo krš. Zahvaljujući njemu, kanjon Cijevne danas izgleda kao pravi prirodni lavirint pun skrivenih prolaza i pećina.

A pogodi ko živi u tim pećinama?

U pećinama žive jedini sisari koji mogu da lete – slijepi miševi.

Slijepi miševi su veoma važni za prirodu. Oni pomažu tako što jedu insekte, poput komaraca, i tako održavaju ravnotežu u prirodi. Postoji više vrsta slijepih miševa, a u kanjonu Cijevne potvrđen je veliki potkovičar.

Pećine u kanjonu su njihov dom, ali im je rijeka Cijevna takođe veoma važna – tu dolaze da piju vodu, ali i da „ulove večeru“.

Da li si znao / znala?

Iako ih zovemo „slijepi“, oni zapravo nisu slijepi! Oni koriste poseban način snalaženja koji se zove eholokacija – šalju zvukove i slušaju kako se oni vraćaju, pa tako „vide“ u mraku.

U Kanjonu Cijevne živi **vidra** (*Lutra lutra*), zanimljiv i rijedak sisar koji pripada porodici kuna. Vidra je vrlo oprezna i pomalo stidljiva životinja. Najčešće živi sama, pa je rijetko možemo vidjeti u prirodi.

Najaktivnija je noću, kada ide u potragu za hranom, dok dan provodi u svojim skrovištima – jazbinama. Često ima više „kućica“ koje koristi, u zavisnosti od toga gdje se nalazi.

Vidre vole čistu i bistru vodu, kao i obale pune biljaka gdje se mogu sakriti. Odlični su plivači i mogu dugo boraviti u vodi! Nekada su vidre bile rasprostranjene širom Evrope, ali danas su mnogo rjeđe. Ljudi su ih nekada lovili zbog krzna, a ponekad i zato što su ih smatrali konkurencijom u ribolovu.

Postani mali detektiv prirode!

Ako šetaš pored rijeke, obrati pažnju... možda si baš ti taj koji će pronaći trag vidre! Ali kako izgleda trag vidre?

- Njene šape imaju pet prstiju
- Između prstiju ima kožicu (kao mala peraja) jer je odličan plivač
- Tragovi se najčešće nalaze uz samu obalu rijeke ili u blatu
- Ponekad možeš vidjeti i male klizave staze gdje se vidra spuštala ka vodi

Ali postoji još jedan zanimljiv znak...

- Vidre ostavljaju svoj izmet na vidljivim mjestima poput kamenja ili obale. U njemu se često mogu vidjeti kosti ili ljuske riba. Na taj način vidra obilježava svoju teritoriju.

Ako primijetiš ove znakove – čestitam! U blizini živi vidra! Možeš pomoći u njenom očuvanju tako što ćeš svoj nalaz podijeliti sa čuvarima prirode. Obavijesti upravu Spomenik prirode Kanjon Cijevne ili zabilježi svoj nalaz u aplikaciji Biologer.

Rijeka Cijevna je brza planinska rijeka dok prolazi kroz kanjon – voda juri, preskače stijene i pravi pjenu kao prava mala avantura! Ali kako teče dalje nizvodno, ona se smiruje i postaje mirnija, ravničarska rijeka. Na tom putu oblikuje obale, nosi kamenčiće i stvara zanimljive oblike od šljunka i stijena.

U rijeci Cijevni žive i posebne riblje vrste a to su ribe iz porodice pastrmki. One vole hladnu i brzu vodu. Ako u rijeci ima pastrmke, to znači da je voda zdrava i čista! Pastrmke su brze i vješte, pa lako plivaju protiv jake struje.

Ali u Cijevni živi i prava „kraljica rijeke“...

Glavatica je velika i snažna riba, jedna od najvećih pastrmskih vrsta. Može da naraste jako velika i poznata je kao odličan lovac u vodi, veoma je oprezna i pametna riba. Živi u dubokim i skrivenim dijelovima rijeke. Ima odličan „instinkt“ i lako osjeti opasnost. Zbog svega toga, sportski ribolovci je smatraju pravim izazovom!

A tu je i jedna posebna i tajanstvena riba...

Jegulja! Ona izgleda poput zmije i ima nevjerovatan životni put. Putuje na ogromne udaljenosti, čak do dalekog mora, i njen život još uvijek krije mnoge tajne koje naučnici pokušavaju da otkriju.

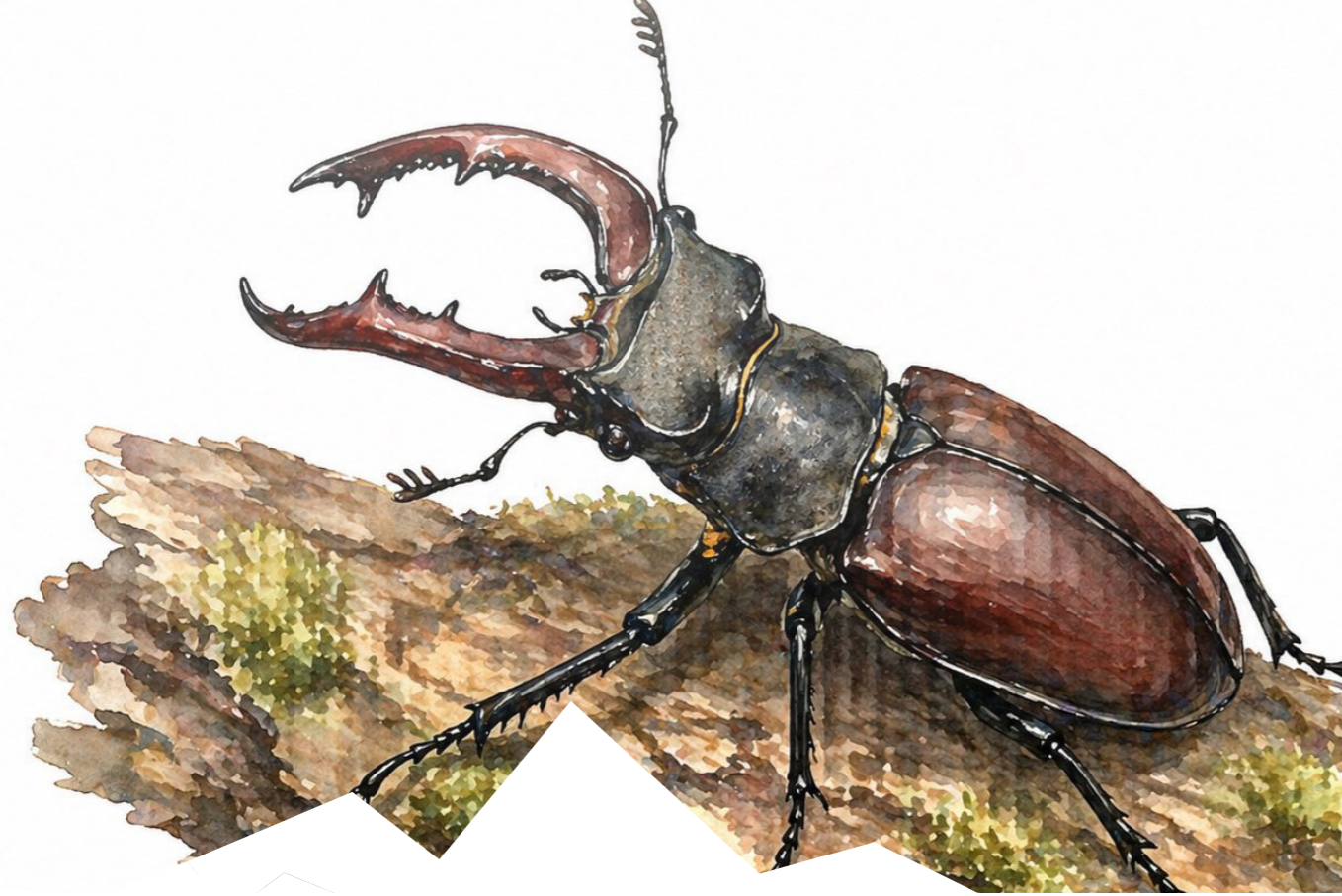

Da li ste znali?

Jegulje iz naših rijeka kreću na nevjerovatno putovanje – čak do dalekog Sargaškog mora u Atlantskom okeanu, gdje se razmnožavaju. I što je najzanimljivije – razmnožavaju se samo tamo i nigdje drugo na svijetu! Sigurno se pitaš: kako one znaju put? I zašto baš tamo? Naučnici još uvijek nemaju sve odgovore – to je i dalje jedna od velikih tajni prirode!

Nakon što se izlegu, male jegulje kreću na dug put nazad i dolaze u slatke vode, u rijeke poput Cijevne. Tu rastu i žive godinama, a kada odrastu, ponovo kreću na isto veliko putovanje – nazad u Sargaško more.

Prava mala avantura kroz pola svijeta!

Nevidljivi stanovnici Kanjona

Da li si se ikada zapitao/la šta se dešava sa srušenim stablima u šumi? Možda izgledaju kao da više nemaju nikakvu ulogu... ali zapravo su jako važna!

Srušena stabla predstavljaju pravi mali dom za mnoge životinje. U njima žive razni insekti, posebno tvrdokrilci, kao što je jelenak. Jelenak je jedan od najvećih i najzanimljivijih kukaca u našim šumama. Lako ga prepoznamo po „rogovima“ koje imaju mužjaci – baš kao mali jelen, po čemu je i dobio ime! Njegove larve žive upravo u trulom drvetu, gdje pronalaze hranu i sigurno mjesto za razvoj. Jelenak pomaže da se drvo razgradi i vrati u zemlju kao hranljive materije.

Na taj način jelenak pomaže šumi da se „obnavlja“. Bez njega i sličnih insekata, šuma bi bila zatrpana starim drvetom!

Ptice Kanjona Cijevne

Kanjon Cijevne poznat je po svojim moćnim pticama grabljivicama. Da, dobro si pročitao/la – ovdje žive pravi „lovci iz vazduha“!

To su ptice koje imaju oštar vid, snažne kandže i brza krila. U kanjonu možemo sresti orlove, sokolove i druge grabljivice.

Ovdje gnijezdi i suri orao (*Aquila chrysaetos*), jedna od najvećih i najjačih ptica u Evropi! Tu su i orao zmijar (*Circaetus gallicus*), koji se hrani zmijama, kao i orao mišar i vjetruška, koji često kruže nebom tražeći plijen.

U kanjonu žive i brzi sokolovi, poput sokola lastavičara, kao i spretni kobac, koji se lako provlači kroz drveće.

Ali kada padne noć, pojavljuju se drugi lovci...

Noćne grabljivice, poput velike ušare (*Bubo bubo*), jedne od najvećih sova na svijetu, zatim kukumavke, ćuka i legnja, koji love u tišini noći.

Zahvaljujući ovim pticama, priroda ostaje u ravnoteži – jer one kontrolišu broj drugih životinja. Kanjon Cijevne je zato pravi raj za ptice grabljivice – i njihovo važno utočište!

Da li ste znali?

Da postoji jedna ptica koja je tako dobro prilagođena životu na kamenitim i strmim liticama da je skoro neprimjetna? To je **jarebica kamenjarka** (*Alectoris graeca*). Njeno perje joj pomaže da se savršeno uklopi sa stijenama, pa je teško uočiti. Kada se pojavi opasnost, brzo trči i lako se sakrije među kamenjem!

Kviz znanja:

1. Šta znači kada je neka vrsta endem?

- a) Živi svuda
- b) Živi samo na jednom mjestu
- c) Živi u vodi

2. Koja biljka može „oživjeti“ nakon sušenja?

- a) Crnika
- b) Ramonda serbica
- c) Bjelograbić

3. Ko su jedini sisari koji mogu da lete?

- a) Ptice
- b) Šišmiši
- c) Vjeverice

4. Koja riba putuje do Sargaškog mora?

- a) Pastrmka
- b) Glavatica
- c) Jegulja

5. Koja ptica može vidjeti plijen sa velike udaljenosti?

- a) Suri orao
- b) Jarebica
- c) Čuk

6. Zašto su srušena stabla važna?

- a) Nemaju ulogu
- b) Pomažu da tlo ostane zdravo
- c) Dom su za mnoge vrste

7. Šta misliš koja je glavna prijetnja očuvanju riba u Cijevnoj?

Zaokruži tačan / ne odgovore:

- a) Krivolov
- b) Zagađenje rijeke
- c) Sječa šume

Zadatak:

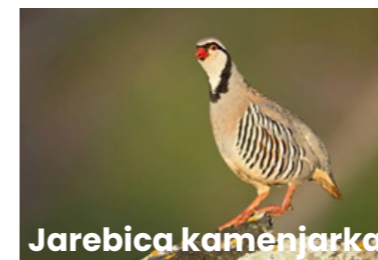
Poveži svaku životinju iz Kanjona Cijevne sa odgovarajućom hranom.

Vidra

Pastrmka glavatica

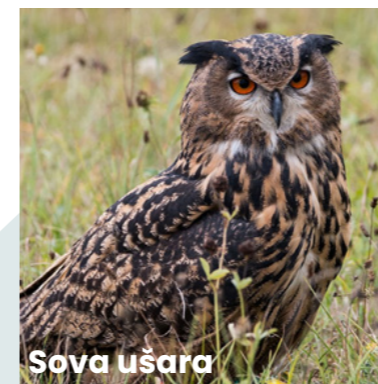
Jarebica kamenjarka

Jelenak

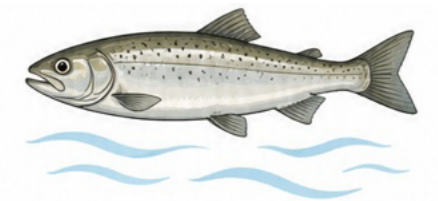
Orao zmijar

Sova ušara

sjemenke raznih trava, mladi izdanci i listovi, insekti

ribu

miševe

sitne vodene insekte larve (komarcei, mušice), male račice

gmizavce, zmije i guštere

Trulo drvo

Aktivnosti crtanja:

- Nacrtaj svoju omiljenu životinju iz kanjona!

- Kako zamišljaš putovanje jegulje? Nacrtaj mapu!

2. Šta misliš koja je najveća prijetnja očuvanju prirode Kanjona Cijevne?

Poveži pojmove

Poveži prijetnju sa posljedicom:

Zagađenje rijeke
Krivolov
Sječa šuma
Građenje objekata

nestanak riba
gubitak staništa
uništavanje prirodnog izgleda
gubitak vode za piće

3. Tačno / Netačno

Zaokruži T (tačno) ili N (netačno):

- Kanjon Cijevne je važno prirodno područje. T / N
- Bacanje smeća ne utiče na životinje. T / N
- Biljke i životinje čine biodiverzitet. T / N
- Ljudi ne mogu pomoći u zaštiti prirode. T / N

4. Zamisli da si čuvar prirode u Kanjonu Cijevne. Napiši šta bi radio/la da zaštitish biljke, životinje i rijeku. Napiši 3 stvari koje bi radio/la.

Naučio/la si mnogo o Kanjon Cijevne – njegovim biljkama, životinjama i tajnama prirode... ali prava avantura tek počinje!

Izadi u prirodu, istražuj i posmatraj svijet oko sebe.
Možda baš ti primijetiš trag vidre, zanimljivu biljku ili pticu u letu!

- Podijeli ono što si naučio/la sa drugarima – ispričaj im zašto je kanjon Cijevne poseban.
- Razgovaraj sa članovima porodice i pokaži im koliko je važno čuvati prirodu.

Jer kada više ljudi zna koliko je priroda vrijedna – lakše ćemo je zajedno sačuvati.

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

Brošura je pripremljena u okviru projekta: "Doprinos efikasnijem upravljanju spomenika prirode Kanjon Cijevna – Faza II" koji je finansijski podržan od strane Partnerskog fonda za kritične ekosisteme – CEPF. Projekat sprovodi regionalna organizacija za zaštitu prirode – Parkovi Dinarida – Mreža zaštićenih područja Dinarida u saradnji sa partnerima Malesia Adventure i INCA iz Albanije.

CEPF je zajednička inicijativa Agence Française de Développement, Conservation International, Evropske unije, Fondacije Franklina, Fondacije Hans Wilsdorf, Globalnog fonda za životnu sredinu, Vlade Kanade, Fondacije Hempel, Vlade Japana i Svjetske banke. Osnovni cilj ove inicijative je obezbjeđivanje aktivnog učešća civilnog društva u očuvanju biodiverziteta.

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

Broshura është përgatitur në kuadër të projektit "Kontribut për menaxhimin më efikas të monumentit të natyrës Kanjoni i Cemiti – Faza II", i cili është mbështetur financiarisht nga Fondi i Partnerëve për Ekosistemet Kritike – CEPF. Projekti zbatohet nga organizata rajonale për mbrojtjen e natyrës – Parqet e Dinaridëve – Rrjeti i zonave të mbrojtura të Dinaridëve, në bashkëpunim me partnerët Malesia Adventure dhe INCA nga Shqipëria.

Fondi i Partnerëve për Ekosistemet Kritike (CEPF) është një nisim e përbashkët e Agence Française de Développement, Conservation International, Bashkimit Evropian, Fondacionit Franklina, Fondacionit Hans Wilsdorf, Fondit Global për Mjedisin (GEF), Qeverisë së Kanadasë, Fondacionit Hempel, Qeverisë së Japonisë dhe Bankës Botërore. Qëllimi kryesor është të sigurohet përfshirja aktive e shoqërisë civile në ruajtjen e biodiverzitetit.

2. Çfarë mendon se është kërcënimi më i madh për ruajtjen e natyrës në Kanion të Cemtit?

Lidhi konceptet.

Ndotja e lumit
Gjuetia e palligjshme
Prerja e pyjeve
Ndërtimi i objekteve

zhdukja e peshqve
humbja e habitatit
shkatërrimi i pamjes, gjendjes natyrore
humbja e ujit të pijshëm

3. E saktë / E pasaktë

Rretho S (e saktë) ose P (e pasaktë):

- Kanioni i Cemtit është një zonë e rëndësishme natyrore. (S / P)
- Hedhja e mbeturinave nuk ndikon të kufshët. (S / P)
- Bimët dhe gjallesat përbëjnë biodiversitetin. (S / P)
- Njerëzit nuk mund të ndihmojnë në mbrojtjen e natyrës. (S / P)

4. Imagjino se je roje e natyrës në Kanion të Cemtit. Shkruaj çfarë do të bëje për të mbrojtur bimët, gjallesat dhe lumin. Shkruaj 3 gjëra që do të bëje.

Keni mësuar shumë për Kanionin e Cemtit – për bimët, gjallesat dhe sekretet e natyrës... por aventura e vërtetë sapo po fillon.

- Dill në natyrë, hulumto dhe vëzhgo botën për rreth teje. Ndoshta pikërisht ti do të vëresh gjurmën e një lundërze, një bime interesante ose një zog në fluturim.
- Ndajë me shokët/shoqet atë që ke mësuar – tregojtu pse Kanioni i Cemtit është kaq i veçantë.
 - Bisedo me anëtarët e familjes dhe tregojtu sa e rëndësishme është të ruajmë natyrën.
- Sepse kur më shumë njerëz e dine sa e vlershme është natyra – do ta ruajmë më lehtë së bashku.

• Si e imagjinon udhëtimin e ngjash? Vizato një hartë!

Aktivitetet vizatimi:

• Vizato gjallesën tënde të preferuar nga kanyon!

Kuiz njohurish:

1. Çfarë do të thotë kur një specie është endemike?

- a) Jeton kudo
- b) Jeton vetëm në një vend
- c) Jeton në ujë

2. Cila bimë mund të "ringjallet" pas tharjes?

- a) Ilqa
- b) Ramonda serbica
- c) Shkoza e bardhë

3. Cilët janë të vetmit gjitarë që mund të fluturojnë?

- a) Zogjtë
- b) Lakuriqët e natës
- c) Ketrat

4. Cili peshk udhëton deri në Detin Sargas?

- a) Trofta me pika të kuqe
- b) Trofta e mermertë
- c) Ngjalca

5. Cili zog mund të shohë prehtë nga një distancë e madhe?

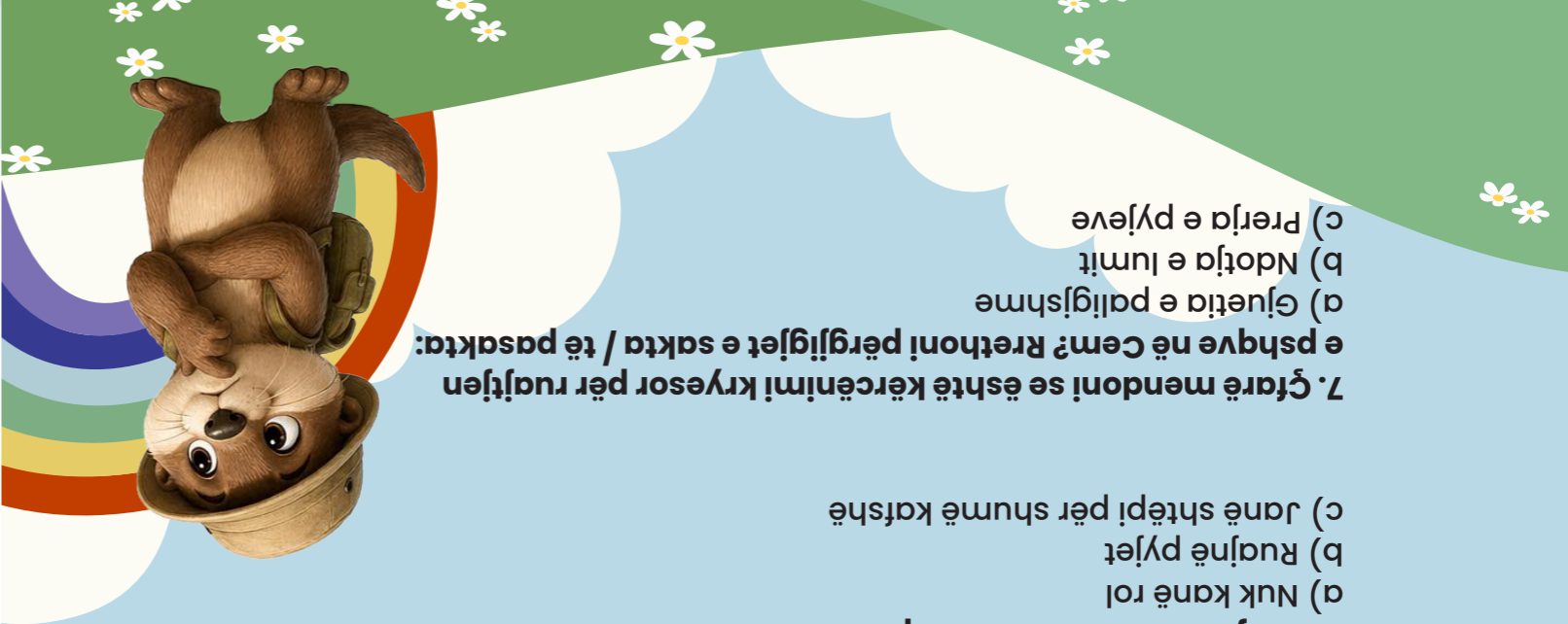
- a) Shqiponja e artë
- b) Thëlleza (Fellanza)
- c) Çuku

6. Pse janë të rëndësishme pemët e rrëzuara?

- a) Nuk kanë rol
- b) Ruajnë pyjet
- c) Janë shtëpi për shumë kafshë

7. Çfarë mendoni se është kërcënimi kryesor për ruajtjen e pshqve në Cem? Rrëthoni përgjigjet e sakta / të pasakta:

- a) Gjuetia e paligjshme
- b) Ndofta e lumit
- c) Preja e pyjeve

Dejre:

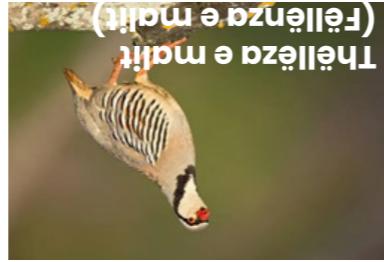
Lidh çdo gjallesë nga kanioni i Cemit me ushqimin përkatës.

Lunderiza

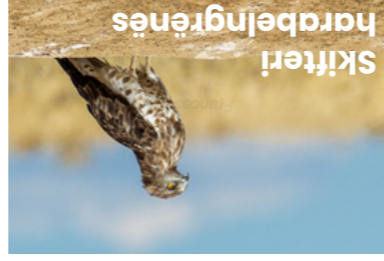
Trofta e mermertë

Thëlleza e mallit

Brumbulli i drejt

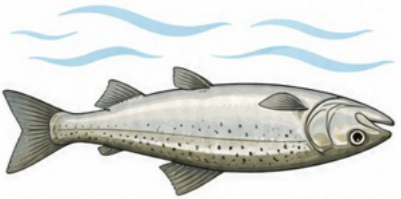
Skifteri harabelngrenës

Bufti i madh

Fara të ndryshme barishtesh, filiza dhe gjethe të reja, insekte

Ha peshk

Minj

Insekte të vogla ujore, larva (mushkonja, miza), krusatacë të vegjël, karkaleca

Zvarranik, gjarpërinj dhe hardhuca

Trungje druri të kalbura

Zogjtë e kanionit të Cemrit

Kanioni i Cemrit është i njohur për zogjtë e tij të fuqishëm grabitqarë. Po, e lexove saktë – këtu jetojnë "gjuetarët e vërtetë të ajrit"!

Janë zogj që kanë shikim të mpurhtë, këtrëra të forta dhe krahe të shpejtë. Në kanion mund të takojmë shqiponja, skifterë dhe grabitqarë të tjerë.

Këtu folëzon edhe shqiponja e artë (*Aquila chrysaetos*), një nga zogjtë më të mëdhenj dhe më të fuqishëm në Evropë. Këtu gjenden edhe shqiponja gjarpërngrënëse (*Circæus gallicus*), e cila ushqehet me gjarpërinj, si dhe skifteri buzak dhe skifteri kashëz, të cilat shpesh qarkullojnë në qiell duke kërkuar pre.

Në kanion jetojnë edhe skifterë të shpejtë, si skifteri i drurëve ose skifteri i shpejtë, si dhe skifteri harabëlngrënës, i cili kalon lehtë mes pemëve.

Por kur bie nata, shfaqen gjuetarë të tjerë...

Grabitqarë të natës, si buti i madh (*Bubo bubo*), një nga butët më të mëdhenj në botë, pasta! kukuvajkat, çuku ose buti çuk dhe lejleku i natës, të cilët gjuajnë në heshjen e natës.

Falë këtyre zogjve, natyra mbetet në ekuilibër – sepse ata kontrollojnë numrin e gjallesave të tjera. Kanioni i Cemrit është pra një parajsë e vërtetë për zogjtë grabitqarë – dhe një strehë e tyre shumë e rëndësishme!

A e din?

Se ekziston një zog që është aq i përshtatur për jetën në shkëmbinj të thepsur sa që pothuajse nuk vihet re? Kjo është thëllëza e mallit (*Alectoris graeca*). Përndet e saj e ndihmon të kamufllohet në mënyrë të përkryer me shkëmbinjë, ndaj është e vështirë të dallohet. Kur shfaqet rreziku, ajo vrapon shpejt dhe fshihet lehtë mes gurëve.

Banorët e padukshëm të kanionit

A kemi menduar ndonjëherë se çfarë u ndodh pemëve të rrëzuara në pyll? Mund të duket sikur nuk kanë asnjë rol... por në të vërtetë janë shumë të rëndësishme!

Pemët e rrëzuara përbejnë një shtëpi të vogël të vërtetë për shumë gjallesa. Në to jetojnë insekte të ndryshme, vegëanerisht brumbujt, sig është brumbull i drejt. Brumbull i drejt është një nga insektet më të mëdha dhe më interesante në pyllëtona. Ai njihet lehtësisht nga "brirët" që kanë meshkujt – njësoj si një dre i vogël, nga i cili e mori emrin! Larvat e tij jetojnë pikërisht në trunjtë të kalbur, ku gjejnë ushqim dhe një vend të sigurt për zhvillim. Brumbull i drejt ndihmon që druri të shpërbëhet dhe të kthehet në tokë si lëndë ushqyese.

Në këtë mënyrë, brumbull i drejt ndihmon që pyll të "rinovohet". Pa të dhe insekte të ngjajshme, pyll do të ishte i mbuluar me trunjtë të vjetra.

Në kanion të Cemit jeton **lundërza** (*Lutra lutra*), një gjitar interesant dhe i rrallë që i përkëto familjes së kunadheve. Lundërza është një karshe shumë e kujdesshme dhe disi e turpshme. Ajo jeton kryesisht vetëm, kështu që rralle e shohim në natyrë.

Është më aktive natën, kur shkon në kërkim të ushqimit, ndërsa ditën e kalon në vendet e saj të fshehta – strofkat. Ajo shpesh ka disa "shtëpiza" që përdor, varësisht nga vendi ku ndodhet.

Lundërzat pëlqejnë ujën e pastër dhe të kthijellët, si dhe brigjet plot me bimë ku mund të fshihen. Ato janë notuese të shkëlqyera dhe mund të qëndrojnë në ujë për një kohë të gjatë! Lundërzat dikur ishin të përhapura në të gjithë Evropën, por sot janë shumë më të rralla. Njerëzit dikur i gjuanin për gëzofin (lëkurën) e tyre, dhe ndonjëherë sepse i konsideronin konkurrencë në peshkim.

Bëhu një detektiv i vogël i natyrës!

Nëse je duke ecur pranë lumit, kushtoj vëmendje...

do të gjesh një gjurmë lundërze!

Por si duket një gjurmë lundërze?

• Putrat e saj kanë pesë gishta

• Midis gishtërinjve ka lëkurë (si pendë të vogla)

• Gjurmët gjenden më shpesh përgjatë bregut të lumit ose në baltë

Ndonjëherë mund të shihni shtigje të vogla të rrëshqitshme ku lundërza

zbriste në ujë

Por ka edhe një tjetër shenjë interesante...

- Lundërzat i lënë jashtëqitjet e tyre në vende të dukshme si nëpër shkëmbinj ose në breg. Shpesh mund të shihni në to, luspato ose kokcat e peshkut. Në këtë mënyrë, lundërza shënon territorin e saj.

Nëse vini re këto shenja – urime! Një lundërz jeton afër! Mund të ndihmoni në ruajtjen e saj duke ndarë gjëten tuaj me ambientalistët e natyrës. Njortoni administratën e Monumentit Natyror të Kanionit të Cemit ose regjistroni gjëten tuaj në aplikacionin Biologer.

Lumi Cem është një lumë i shpejtë malor, ndërsa kalon nëpër kanion – uji vërshon, kërcen mbi shkëmbinj dhe krijon shkumë si një aventurë e vërtetë e vogël! Por, ndërsa rrjedh më tej poshtë rrjedhës, qetësohet dhe bëhet një lumë më i qetë, fushor. Gjatë rrugës, ai formon brigjet, mbart guralecë dhe krijon forma interesante nga zalli dhe shkëmbinjte.

Në lumen Cem jetojnë lloje të veçanta peshqish, përkatesisht peshq nga familja e troftave. Ato pëlqejnë ujën e ftohtë dhe të shpejtë. Nëse ka trofta në lumë, kjo do të thotë që uji është i shëndetshëm dhe i pastër! Troftat janë të shpejta dhe të shkathta, kështu që notojnë lehtësisht kundër një rryme të fortë.

Por, në lumin Cem, gjithashtu jeton "mbretëresha e vërtetë e lumit"...

Trofta e mermertë (Salmo marmoratus) është një peshk i madh dhe i fortë, një nga llojet më të mëdha të troftës. Mund të rritet shumë e madhe dhe njihet si një gjyëtar i shkëlqyer në ujë, është një peshk shumë i kujdesshëm dhe inteligjent. Jeton në pjesë të thella dhe të fshehura të lumit. Ai ka "instinkt" të shkëlqyer dhe e ndjen lehtësisht rrezikun. Për shkak të gjitha këtyre predispozitave që i posedon, peshkatarrët sportivë e konsiderojnë atë një sfida të vërtetë!

Aty ekziston edhe një peshk i veçant dhe misterioz...

Ngalai! Ajo duket si një gjarpër dhe ka një rrugë të mrrekullueshme jetësore. Ajo udhëton në distanca të largëta, madje edhe në detet e largëta, dhe jeta e saj ende mban shumë sekretë që shkencëtarët po përpiqen t'i zbulojnë.

A e dini?

Ngjalat nga lumenjtë tanë nisen në një udhëtim të pabesueshëm – madje edhe në Detin e Iargët Sargas në Oqeanin Atlantik, ku ato shumohen. Dhe ajo që është më interesante – ato shumohen vetëm atje dhe askund tjetër në botë! Me siguri po pyesni veten: si e dine rrugën? Dhe pse atje? Shkencëtarët ende nuk i kanë të gjitha përgjigjet – është ende një nga misteret e mëdha të natyrës!

Pasi gëllin nga veza, ngjalat e vogla nisin një udhëtim të gjatë kthimi dhe vijne në ujëra të ëmbla, në lumenj sikur është Cem. Ato rriten dhe jetojnë atje për vite me radhë, dhe kur rriten, nisin përsëri të njëjtin udhëtim të madh – kthim në Detin Sargas.

Një aventurë e vërtetë e vogël nëpër gjysmën e botës!

Bimësia e kanyonit të Cemit

Kur e vëzhgojmë kanyonin e Cemit përmes bimëve që rriten në të, mund të mësojmë shumë rreth natyrës së atij vendi.

Është interesante që të dy anët e kanyonit të Cemit janë mjartë të ndryshme!

Në njëren anë dominon liqa ose liqja (Quercus ilex) – një lloj lisi me gjetërime të përjeshëm që është tipik për zonat e ngrohta mesdhetare. Ky lloj lisi dikur ishte shumë i përhapur, por sot është më i rrallë sepse në të kaluarën është përdorur, për shembull, për ndërtimin e anijeve. Kjo është arsyeja pse është veçanërisht e rëndësishme që kanyonin i Cemit të ketë ruajtur pyllin e tij të bukur dhe të shëndetshëm.

Në anën tjetër të kanyonit rritet bimësi e ndryshme. Dominohet nga shkroza e bardhë (Carpinus orientalis), një bimë që e përballon mirë terrenin e thatë dhe shkëmbor. Sipër tij mund të gjejmë edhe lisin magedonas (Quercus trojana), i cili pasuron më tej florën e kanyonit.

Prania e këtyre bimëve na zbulon se çfarë lloj klime mbizotëron në kanyonin e Cemit.

Në njëren anë të kanyonit, mund të ndihet ndikimi i Mesdheut të ngrohtë – mund ta dallojmë këtë nga liqja, i cili e do diellin dhe dimrat e butë. Nga ana tjetër, aty ku rritet shkroza e bardhë, mund të shihni ndikimin e klimes kontinentale, me dimra disi më të ftohtë dhe kushte të ndryshme.

Kjo është arsyeja pse mund të themi se kanyonin i Cemit është një vend i veçantë ku takohen dy klima – mesdhetare dhe malore kontinentale, nga ndikimi i Bjeshkëve të Nëmura.

Shkëmbinj, shpella

Kur shikojmë kanyonin e Cemit, shohim shkëmbinj të lartë që duken shumë të vjetër – dhe në të vertetë janë!

Këta shkëmbinj u formuan miliona vite më parë, kur dinosauret ecnin në Tokë. Shkencëtarët e quajnë atë kohë Mezozoikë dhe Kenozoikë. Shkëmbinjtë në kanyon janë shumë të fortë dhe të qëndrueshëm. Shumica e tyre janë nga periudhat Triasike, Jurasike dhe Kretake. Falë këtyre shkëmbinjve të fortë, lumi Cem arriti të "gajë" kanyonin e thellë dhe të pjerret që shohim sot, gjatë një periudhe të gjatë kohore.

Por këta shkëmbinj fshehin një sekret tjetër...

Uji mund ti formësojë ngadale! Gjatë mijëra e milionave viteve, shiu dhe lumi krijuan çarje, shpella dhe forma të ndryshme interesante. Ky process quhet karstifikim, dhe një terren i tillë quhet karst. Falë tij, kanyonin i Cemit sot duket si një labirint i vertetë natyrorë plot me kalime dhe shpella të fshehura.

Dhe merrni me mend se kush jeton në ato shpella?

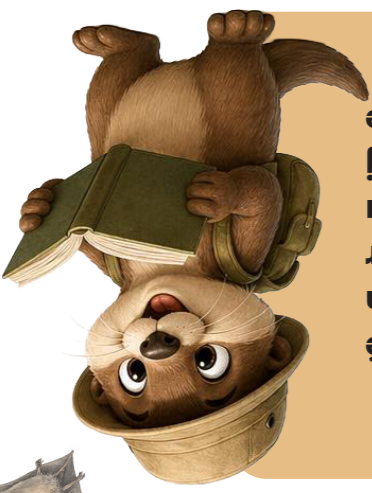

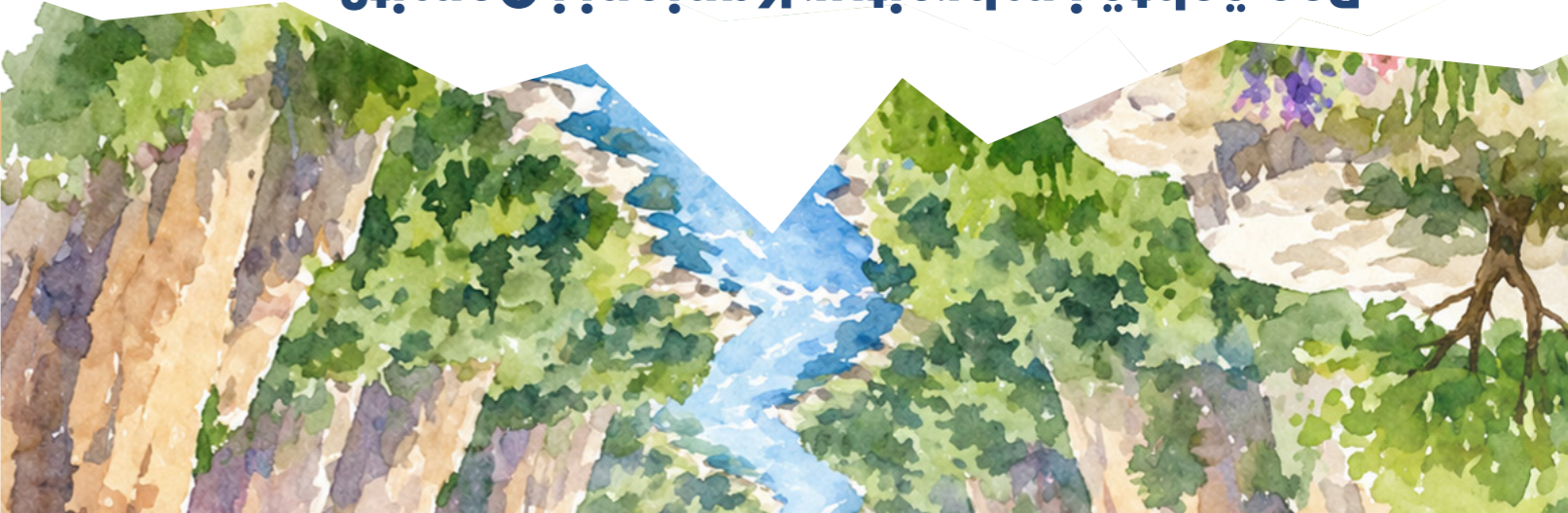
Në shpella jetojnë të vjetrit gjithçka që mund të fluturojnë – lakuriq i natës. Lakuriqët e natës janë shumë të rëndësishëm për natyrën. Ata ndihmojnë duke ngrënë insekte, sig'janë mushkonjat, duke ruajtur kështu ekuilibrin e natyrës. Ekzistojn disa lloje lakuriqësh natë, dhe një lakuriq natë i madh në formë patko! (Rhinolophus ferrumequinum) u konfirmua në kanyonin e Cemit.

Shpellat në kanyon janë shtëpia e tyre, por lumi Cem është gjithashtu shumë i rëndësishëm për ta – aty vijnë të pinë ujë, por edhe të "kapin darkën".

A e dini?

Edhe pse i quajmë "të verbër", në të vertetë nuk janë të verbër! Ata përdorin një mënyrë të veçantë për të gjetur rrugën e tyre të quajtur ekolokacion – ata dërgojnë tinguj duke i ndëgjuar ata tinguj në kthim, kështu gjejnë rrugën, duke "parë" kështu në errësirë.

Pse është i mbrojtur Kanioni i Cemiti?

A e dini se Kanioni i Cemiti është një zonë e mbrojtur? A keni menduar ndonjëherë pse disa vende janë të ruajtura posaçërisht? Çfarë është kaq e vlefshme në lidhje me to?

Kanioni i Cemiti ndodhet në territorin e Komunës së Tuzit dhe është një nga bukuritë më të mëdha të natyrës në Malet e Zitës. Për shkak të vegantisë së tij, ai u shpall mbrojtur në vitin 2017.

Ky vend nuk është i rëndësishëm vetëm për vendin tonë, por edhe për të gjithë botën! Kanioni i Cemiti është në të ashtuquajturën listë të Zonave Kyçe të Biodiversitetit (Key Biodiversity Areas), që do të thotë "zona të rëndësishme për botën e gjallë". Në planin e mbrojtur janë këto vende ku jetojnë bime dhe gjallesa veganërisht të rralla ose të rrezikuara.

Mendonini për Zonat Kyçe të Biodiversitetit si një hartë të vendeve më të rëndësishme natyrore në botë që duhet të mbrohen posaçërisht. Kur një zonë është në atë listë, do të thotë se është një thesar i vërtetë i natyrës.

Zonat e mbrojtura janë vende ku jetojnë shumë bime dhe gjallesa të ndryshme. Këto janë pjesë të natyrës që janë aq të vlefshme dhe të veganta sa njerëzit vendosin t'i ruajnë ato. Bimë dhe gjallesa të rralla që jetojnë në ato zona, ku ka peizazhe të pazakonta ose procese të rëndësishme natyrore që nuk duhen shkatërruar. Kanioni i Cemiti është i tillë – një botë e vogël e vërtetë e natyrës.

Por, pse janë kaq të rëndësishme Kanionet?

Imagjinoni një kohë kur Toka ishte shumë më e ftohtë se sot – kjo quhet Epoka e akullnajtave. Në atë kohë, pjesë të mëdha të planetit ishin të mbuluara me akull dhe shumë bime dhe gjallesa nuk mund të mbijetonin. Megjithatë, Kanionet e thella, siç është Kanioni i Cemiti, ofronin strehim.

Në ato vende të strehuara dhe të ngrohta, disa specie kanë arritur të mbijetojnë dhe janë ruajtur deri më sot. Kjo është arsyeja pse sot në Kanione mund të gjëjmë bimë dhe gjallesa të rralla dhe të veganta që nuk jetojnë askund tjetër.

Kush jeton në Kanionin e Cemiti?

Kanioni i Cemiti karakterizohet nga një shkallë jashtëzakonisht e lartë e endemizmit.

Por çfarë janë endemet?

Endemikët ose endemet janë bime dhe gjallesa që jetojnë vetëm në një vend në botë – dhe askund tjetër! Kur një specie jeton në një zonë shumë të vogël, për shembull vetëm në një kanion, atëherë e quajmë stenoendemik.

Ekzistojnë gjithashtu specie që jetojnë vetëm në një zonë më të gjërë, siç është Gadishulli Ballkanik – ato i quajmë endemike ballkanike.

Kjo është arsyeja pse Kanioni i Cemiti është i vegantë – sepse është shtëpia e specieve të rralla që e kanë shtëpinë e tyre pikërisht aty! Imagjinoni sikur të këtë ndonjë bimë ose gjallesë që e ka shtëpinë e saj vetëm në këtë kanion. Nëse ajo do të zhdukej që andej, do të zhdukej përgjithmonë! Ka edhe bime që jetojnë vetëm në Gadishullin Ballkanik dhe askund tjetër në botë. Kjo është arsyeja pse këto specie janë shumë të rëndësishme dhe ne duhet t'i ruajmë me kujdes.

Tani le të njihemi me disa prej tyre:

Pinguicula hirtiflora – Pinguikule lulekreshtë, bimë mishngrënëse

Një bimë e vogël dhe interesante që "kap" insekte të vogla me gjethet e saj ngjitesë. Kështu merr ushqimin që i nevojitet për t'u rritur.

Ramonda serbica – Ramonda e serbisë

E njohur si "bima feniks" sepse mund të thahet plotësisht dhe E njohur si "bima feniks" sepse mund të thahet plotësisht dhe të duket sikur është e vdekur, pastaj të kthehet në jetë kur merr ujë! Kjo artësi e saj e vegantë quhet pikilohidri. Kur nuk ka ujë, ajo "flet" dhe ruan energjinë e saj bie shi ose fiton lagështinë përsëri, gjëthet e saj hapen ngadalë dhe ajo vazhdon të jetojë sikur të mos ketë ndodhur asgjë! Kjo e ndihmonë atë të mbijetojë në vende të thata dhe shkëmbore, siç janë shkëmbinjët e Kanioneve.

Edraianthus tenuifolius (Edraiant gjetheshkollë)

Një bimë e butë (delikate) me lule të bukura ngjyrë vjollçe në formë zile. Rritet në shkëmbinj dhe i pëlqejnë vendet me diell.

Pinus heldreichii – (Robull ose Robull i kuq – muniqë, llojë pishe)

Mund të rritet në shkëmbinj të zhveshur ku pothuajse asnjë bimë tjetër nuk mund të mbijetojë. Karakteristika e saj e vegantë është se mund të jetojë për një kohë shumë të gjatë – disa munita janë mbi 1000 vjeçare. Ka rrenjë shumë të forta që "kapen" pas shkëmbinjve dhe e ndihmojnë të përballojë erërat e forta.

Autor @Crnogorsko društvo ekologga

Gati për një aventura? Le të shkojme!

Kjo fletëpalosje (broshurë) ju udhëzon nëpër Kanion të Cemit – një zonë e shpallur e mbrojtur me qëllim ruajtjen e proceseve të saj natyrore, jetës bimore dhe shtazore.

Zonat e mbrojtura janë vende të veganta ku natyra ka vlerë të madhe. Ato mbrohen sepse janë shtëpi e specieve të rralia dhe të rrezikuara, por edhe sepse na ndihmojnë të kuptojmë më mirë se si funksionon natyra.

Në Kanionin e Cemit, mund të mësoni se si formohen shkëmbinjë dhe shpellat, cilat bimë rriten në anët e ndryshme të kanionit, si e formëson lumi hapësirën dhe cilat gjallesa e kanë shtëpinë e tyre atje.

Këtu do të zbuloni gjithashtu pse është e rëndësishme të ruhet natyra – sepse çdo bimë dhe çdo gjallesë e ka rolin e saj në ekuilibrin natyrorë. Ndërsa lexoni, mendoni si një studios i vërtetë: vëzhgoni, bëni pyetje dhe përpikuni të kuptoni natyrën përreth jush.

Autore: Millica Kandiç,

Parqet Dinaride – Rrjeti i Zonave të Mbrojtura Dinaride
Dizajni dhe shtypi: Golbi Stamparja

Tirazhi: 50 komada

Përktheu nga gjuha malazeze:
Anton Pilumaj

Rrjeti i Parqeve Dinaride përbëhet nga 105 zona të mbrojtura nga Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi, Kroacia, Kosova*, Maqedonia e Veriut, Sllovenia dhe Serbia. Anëtarë të Parqeve Dinaride janë gjithashtu persona fizikë, dashamirës të natyrës dhe miq të rrjetit që nga themelimi i tij. Shoqata zyrtare "Parqet Dinaride – Rrjeti i Zonave të Mbrojtura të Dinarideve" u themelua në Podgoricë në fund të vitit 2014, dhe selia e rrjetit është në Podgoricë.

* Emërimi bëhet pa paragjykim ndaj pozicionit ose statusit dhe në përputhje me Rezolutën 1244/99 të OKB-së dhe mendimin e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë mbi Deklaratën e Pavarësisë së Kosovës.

Mirë se vini në aventurën përmes natyrës së Kanionit të Cëmiti! Mëso, eksploro dhe dashuro!

CRITICAL ECOSYSTEM | PARTNERSHIP FUND

